

ИКОНЕ НЕДЕЉКА ПОПОВИЋА ШЕРБАНА У ОСТРВУ

Прве деценије XVIII века у карловачкој митрополији представљају најмање проучен период наше уметности. У том прелазном времену рађале су се нове форме, мучно, са напорима, под утицајима са Југа, Истока и Севера. Хранологија овог периода најмање је позната. У то доба српски народ на тариторији Угарске па чак и Србије води тешку борбу за свој материјални и духовни опстанак. У појединим тренутцима то је доиста било питање „бит 'ил 'не бити". Захваљујући отпорној снази нашег народа, његовим вођама, а особито српској православној цркви, ипак, постепено, прилагођавао се српски народ новој ситуацији, новом амбијенту, новим непријатељима који су били опаснији него Турци, јер су га угрожавали у његовом најосетљивијем бићу: православљу а бити православан и Србин, то је било здружено у нераздељиву целину. Управо та целина сметала је народима који су обилато искоришћавали српски народ за борбу против Турака, за одбрану граница, а затим за ратовање на далеким бојиштима Европе.

Да би се прилагодили тој новој ситуацији, Срби се у току двадесетих година обраћају Русији и Петру Великом за помоћ. Она им је била преко потребна при њиховој преоријентацији од средњовековног поствизантијског живота ка модернијим схватањима. Тај процес био је веома сложен и до данас он није у потпуности ни познат. Али већ сада може се назрети да је у ондашњим условима то била најцелисходнија алтернатива за њихову еманципацију и укључивање у културни живот барокне Европе. У таквој ситуацији и уметност је преживљавала сличну судбину, растрзану, хетерогену и драматичну, све док она није потекла сигурнијим токовима. Али прве деценије XVIII века у београдској и карловачкој митрополији најмање се могу пратити са сигурношћу, јер је мали број дела датиран. Недостају аналогije које могу увек представљати изненађења. Засада једна

груба хронологија може се поставити на следећи начин: 1701 игуман манастира Раковице Григорије добија у Русији четири иконе руских дворских сликара, сликане 1687;¹ 1708 насликао је икону Јована Претече Стеван „Раванички" за манастир Раваницу у Врднику;² 1724 насликао је јереј Рафаил Богородицу са Христом за Богородичин престо у нештинској цркви; 1726 непознати зограф је насликао Недремано око за цркву у Сланкамену;³ 1735 зографи из Србије насликали су иконостас манастира Петковице трошком „почтенородног господара Милинка Вуковића, житеља села Шуљма"; 1736 исти мајстори изгледа насликали су зидне слике у манастиру Драчи; 1737 насликао је зограф Андреја Андреовић са својом тајфом зидне слике у манастиру Враћевшници;⁴ 1737. сликао је Георгије Стојановић из Свиштова престоне иконе за цркву Св. Јована у Београду;⁵ 1737 насликао је Христофор Жефаровић зидне слике у манастиру Бојанима;⁶ 1738(?) Жефаровић је сликао престоне иконе за цркву у селу Брањини;⁷ 1739 Жефаровић је насликао зидне слике за цркву у Шиклушу; 1741 Жефаровић издаје у Бечу Стематографију; 1741 непознати заграф (Максим

¹ Павле Васић, Аутори, порекло и значај икона из Велике Ремете, Зборник Матице српске за друштвене науке, Нови Сад 1960, 79—94.

² М. Ћоровић — Љубинковић, Даскал јеромонах Стеван, Рад војв. музеја, Нови Сад 1956, 73.

³ П. Васић, Српски сликари XVIII века у Срему, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, IV, Београд 1961, 50.

⁴ П. Васић, Барокни елементи у српском сликарству прве половине XVIII века, Гласник Српске православне цркве бр. 7—8, Београд 1964, 255—260.

⁵ Вера Вучковић Савић, Георгије Стојановић зограф, Зборник Матице српске, Нови Сад 1957, св. 17, 55—74.

⁶ Дело Христифора Жефаровића, Галерија Матице српске MCMLXI. Чланци Олге Микић, др Динка Давидова и Добриле Стојаковић.

⁷ П. Васић, Једно непознато дело Христифора Жефаровића, нашег највећег уметника XVIII века, *Политика*, 21. мај 1967,

1. Острово, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона Деисис, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године

1. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône Deissis, travail de Nedeljko Popović Šerban, de l'année. 1746

2. Острово, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона Богородице с дететом и анђелима Гаврилом и Михаилом, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године

2. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône de la ste. Vierge avec l'enfant et les anges Gavriilo et Mihailo, travail de Nedeljko Popović Šerban, de l'année 1746

или Стефан Зорановић) слика иконостас за цркву у Нештину;⁸ 1742 насликане су иконе за цркву у Допсину;⁹ 1742 кијевски сликар Јов Василијевић закључује уговор о сликању једне иконе у Петроварадинском шанцу;¹⁰ 1743 аутор нештинских икона слика престоне иконе манастира Раванице у

Врднику;¹¹ 1744 слика Недељко Поповић Шербан иконостас за цркву у Ечки; 1745 насликао је Јов Василијевић престоне иконе манастира Крушедола трошком архимандрита Хаџи Исаије Грабовчанина;¹³ 1746 сликали су молери Јов и Василије иконостас у манастиру Бођанима;¹⁴ 1746 насликао је Недељко Шербан иконостас цркве у Ос-

⁸ П. Васић, Црквена уметност код Срба у XVIII и XIX веку, Српска православна црква 1219—1969. Споменица о 750годишњици аутокефалности, Београд 1969, 339.

⁹ Олга Микић, Иконе зографа и мајстора прелазног стила XVIII века у Галерији Матице српске, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Нови Сад 1958, II, 158.

¹⁰ Дејан Медаковић, Један сликарски уговор XVIII века, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXI, 1—2, Београд 10955, 125—129,

¹¹ П. Васић, Престоне иконе манастира Врдника, Грађа Завода за заштиту и проучавање споменика културе, АПВ, Нови Сад 1959, III, 80.

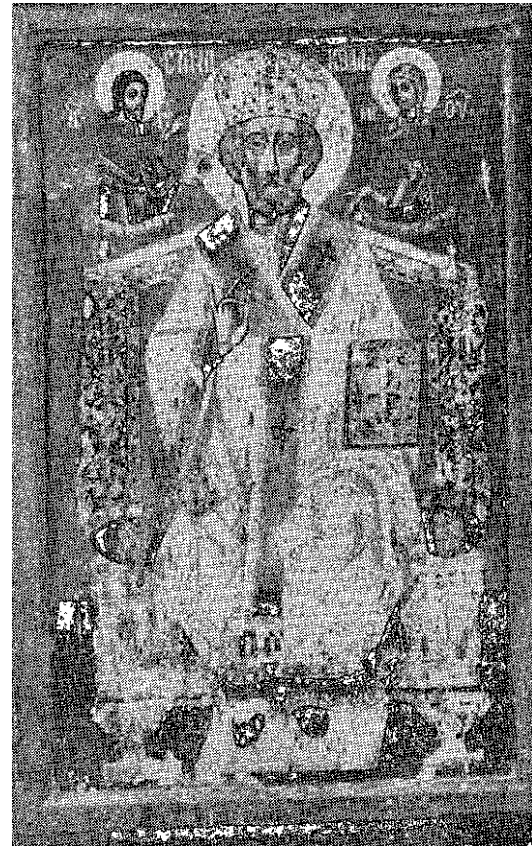
¹² Оливера Милановић, Из сликарства и примењене уметности Војводине, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Нови Сад 1957, I, 67.

¹³ П. Васић, Сликарски иконостас манастира Бођана и Крушедола, Старица, Нова серија, Књ. XII, Београд 1961, 111,

¹⁴ Исто, 117,

3. Острво, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона св. Јована Крститеља, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. год.
3. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône de st. Jovan Baptiste, travail de Nedeljko Popović Šer-ban, de l'année 1746

4. Острво, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона св. Николе, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године
4. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône de st. Nicolas, travail de Nedeljko Popović Šerban, de l'an 1747

трву;¹⁵ 1747 Василије ради у Бођанима на иконостасу; 1748 насликао је непознати сликар две иконе Христа и Богородице које се налазе у манастиру Бођанима;¹⁶ 1749 насликана је купола (а можда и зидне слике) у цркви Св. Николе у Иригу; 1750 насликане су зидне слике у припрати манастира Крушедола и у олтару чији су аутори били сликари Јов и Василије („Vasso“) Остојић;¹⁷ 1750 насликао је сликар Јоаким Марковић две композиције које приказују Србе и Хрвате како добијају привилегије од Ва-

силија Македонца и Рудолфа II.¹⁸ То би био *гроссо модо* хронолошки преглед датованих дела и сликарских целина изведених у првој половини XVIII века. У том оквиру треба да добију своје место и Шербанове иконе из цркве у Острву.

У то време постоје два уметничка центра који су имали одлучујућу реч на пољу сликарства. То су Београд и Сремски Карловци. За време аустријске владавине у Србији извршена је централизација црквене власти и Београд постаје центар митрополије. У њему је живео и радио Георгије Стојановић из Свиштова зограф кога спомињу и аустријски пописи београдског становништва упоредо са страним сликарима у Београду. Стојановић се највише прибли

¹⁵ О. Милановић, Из сликарства и примењене уметности Војводине, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Нови Сад 1958, II, 130.

¹⁶ Лазар Мирковић — Иван Здравковић, Манастир Бођани, Београд 1952, 71.

¹⁷ П. Васић, The Iconostases of Vasa Ostojić, Painter from Novi Sad, Serbian orthodox Church, Its Past and Present, Belgrade 1966, Volume II, 53.

¹⁸ Д. Медаковић, Две историјске композиције сликара Јоакима Марковића из 1750, Зборник Музеја примењене уметности, 5, Београд 1959, 113.

3. Острово, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона св. Николе, детаљ, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године

5. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône de st. Nicoles, détail, travail de Nedeljko Popović Šerban, de l'année 1746

жио у то време новим схватањима, много више него зографи који су сликали зидне слике у манастирима Драчи и Враћевшници.

После пада Србије у турске руке 1739. Сремски Карловци добијају главну улогу у развоју српске уметности. Већ после 1740. уметност у Карловцима је оријентисана ка руско-украјинским узорима. О томе не оставља никакву сумњу циркулар Арсенија IV којим он забрањује куповање икона од којикаких молера и упозорава да онај ко осећа вољу и дар за моловање дође у Карловце „московиту сему иже при нами образи пишет искусном иконописцу Јову на науку приходет, и код его обучајет се лушчем молерству, да не творјат саблазни инозаконим . . .”¹⁹ Дакле, Карловци да-

ју тон нашем сликарству и одређену физиономију. Сликарство у Крушедолу — дело Јова и Василија — затим слике Јоакима Марковића, који борави у Карловцима 1755. године, представљају највиши уметнички ниво тога доба код нас. У попису фрушкогорских манастира из 1753. комисија је употребила читаву скалу термина, али за Крушедолски олтар каже да је сликан „изрјадном зографијом.”²⁰ У ствари година 1750. је прекретница у којој нове идеје преовлађују у српском сликарству. То се најбоље ви

ди по зидним сликама у Николајевској цркви у Иригу, које су сликане у ранијем духу и стилу — као у манастирима Драчи и Враћевшници — док је у Крушедолу изграђен један реалистички стил са којим почиње ново доба.

У то време у Срему су радили многобројни мајстори који још нису били савладали стил руско-украјинског барока него су се налазили на половини пута, свесни тога да се више не може остати при старој „зографији”, али немоћни пред финесама барока, које су хтели да подражавају не разумевајући њихову суштину. Типичан пред-

¹⁹ Д. Руварац, Циркулар Арсенија Јовановића и светковање празника и о забрани куповања икона од којикаких молера и ко осећа вољу и дар за моловање, да дође у Карловце Русу Јову и да калуђери не иду без дозволе настојатељеве по селима, Богословски гласник. Књ. XX, се. 1—6, Сремски Карловци 1911, 29—30.

ставник ових мајстора је **Максим**, чије деловање је утврђено 1741—1743. у Срему, па чак и у Мачви, али ранија и каснија његова датована дела нису пронађена.²¹

Најзад посебној групи припадају многи банатски мајстори међу којима Недељко Поповић Шербан заузима видно место, захваљујући својим потписима, за разлику од других сликара који се уопште не потписују нити датују своје иконе. Изузимају се зографи Петар и Антоније који су 1743 сликали фреске у манастиру Месићу. Али и њихово дело говори у прилог аналогија са фрескама у Србији, углавном о једном архаизованом стилу који је тешко примао новине. Сликарске целине Шербанове у Банату — иконе у Ечки (1744), иконе у Острву (1746), зидне слике у Модошу (1752), иконе у Самошу (1777) — показују да се његов стил није много мењао. Он остаје типични представник поствизантијског сликарства, **које** чак нема много жеље да пође у сусрет новом, као дело Георгија Стојановића, или других мајстора у Србији и Срему. Ту нема ни говора о радозналости једног Христофора Жефаровића који за неколико година премошћује хронолошке дистанције између поствизантијског сликарства и рококоа. Шербан остаје представник једног стила скученог традицијом у коме се током деценија неће десити ништа ново. Тиме је одређен и однос његових икона из цркве у Острву према динамици развоја српске уметности која је крупним корацима хитала преко рускоукрајинског сликарства у сусрет европској уметности и култури. Идејно њихово место у томе драматичном периоду налази се негде у последњим редовима.

Али значај Шербанових икона лежи не само у извесној експресионистичкој снази која на махове достиже степен једне чудне драматике, него и у њиховој прецизној хронологији која омогућује да се унесе више светлости у тај најмање познат период српског сликарства, који је имао судбину пасторчета. У Банату има велики број икона и иконостаса из XVIII века чији аутори до данас нису познати. То нису у питању само села у којима се налазе иконе из прве половине XVIII века дела зографа, него и каснија после 1750, на пример у Бочару, Граднулицу, Српској Црњи, Ковину, Гају и низу других места. Шербанови иконостаси, са својим прецизним датумима, представљају важне „пунктове“ у тами неизвесности и

6. Острво на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, апостол Симон, са предела старог иконостаса, на којој су и остали апостоли, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године
6. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac. église de la ste. Trinité, apôtre Simon, partie de la vieille iconostase, sur laquelle sont aussi les autres apôtres, travail de Nedeljko Popović Šerban, de l'année 1746

по свој прилици послужиће као корисна и важна основа када буде дошло на ред аналитичко проучавање српске уметности у Банату. Али Шербаново дело није изузето ни од извесне трагике. Његове иконе у Острву — **Деизис, Св. Никола Св. Димитрије, Св. Георгије, архангел Михаил, Богородица са архангелима Михаилом и Гаврилом, Јован Претеча, апостоли** — представљају сасвим одређене вредности у то праскозорје барока, коме нису биле дорасле, али су ипак послужиле као хронолошки мост да се српска уметност упуту ка модернијим и виталнијим токовима. Пред навалом тога **новог**

²⁰ Д. Руварац, Опис српских фрушкогорских манастира 1753. год. У Ср. Карловцима 1903. 280.

²¹ (В. напомену 7).

7. Острво, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона св. Георгија, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године

7. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac. église de la ste. Trinité, icône st. Georges, travail de Nedeljko Popović Šerban, de l'année 1746

8. Острво, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона св. арханђела Михаила, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. год.

8. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône de st. archange Michel, travail de Nedeljko Popović Šerban de l'année 1746

9. Острво, на Дунаву, код Пожаревца, црква св. Тројице, икона св. Димитрија, рад Недељка Поповића Шербана, 1746. године

9. Ostrovo, sur le Danube, près de Požarevac, église de la ste. Trinité, icône de st. Démétrius, travail de Nedeljko Popović Šerban de l'année 1746

које је постало императив Шакабентине епохе, Шербанова уметност била је немоћна, али макар једним елементом, само датовањем икона по европском рачунању, вероватно по угледу на Русе, Шербан је пружио руку ка томе новом које је долазило

неумољиво да смени убого ходожество зографа, не само то, него да сруши читав тај свет коме је припадао сам Шербан, његова уметност и његово доба.

Др Павле Васић

LES ICONES DE NEDELJKA POPOVIČ ŠERBAN A OSTROVO

A Ostrovo, sur le Danube, près de Kostolac, dans l'église de la Sainte-Trinité, quelques icônes de Nedeljko Popović Šerban sont conservées et elles datent de 1746. Ce sont: Deisis, St. Nicolas, St. Démétrius, St. Georges, l'Archange St. Michel, la SainteVierge avec les archanges Michel et Gavriilo, St. Jean Baptiste et un groupe d'apôtres. Elles

représentent des valeurs bien définies à l'aurore de la peinture serbe baroque.

Bien que pientes dans la tradition de l'esprit aa, ces icônes, par certains de leurs éléments de peinture, présagent déjà le pont chronologique de peinture vers lequel se dirigera l'art serbe vers des cours plus modernes et plus vitaux.

Pavle Vasić

